

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гусарев С.Д., Потапов Г.Г. Актуальні питання сучасного розвитку юридичної науки в Україні. Юридичний вісник. 2008. № 4 (9). С. 36. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Npnau/Yur/2008/fails/6_g.pdf.
2. Райлян А.А. Теоретические основы потребительского права России: цивилистическое исследование: дисс. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.03. Казань, 2007. 540 с.
3. Катанян Н.Г. Договор подряда с организациями бытового обслуживания. Москва: Юрид. лит., 1964. 76 с.
4. Первушина А.П. Договор бытового проката по советскому праву. Москва: Юрид. лит., 1964. 70 с.
5. Кабалкин А.Ю. Проблемы гражданско-правового регулирования отношений в сфере обслуживания: дисс. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.03. Москва, 1974. 393 с. URL: <http://www.dissercat.com/content/problemy-grazhdansko-pravovogo-regulirovaniya-otnoshenii-v-sfere-obsluzhivaniya>.
6. Иоффе О.С. Избранные труды по гражданскому праву: Из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права». URL: http://civil.consultant.ru/elib/books/3/page_45.html.
7. Халап И.Л. Некоторые вопросы ответственности за нарушение стандартов при поставке продукции. Стандарты и качество. 1966. № 2. С. 52.
8. Огрызков В.М. Правовое регулирование качества продукции. Москва: Юрид. лит., 1973. 288 с.
9. Опрышко В.Ф. Правовые основы государственного управления качеством продукции. Киев: Вища шк., 1986. 230 с.
10. Красавчиков О.А. Роль стандартов в повышении качества продукции. Советское государство и право. 1972. № 3. С. 142.
11. Либерман Ф.Х. Арбитражная практика по делам о качестве и комплектности продукции. Советское государство и право. 1963. № 12. С. 13.
12. Авагян Г.А. Гражданско-правовая ответственность розничных торговых предприятий перед покупателями: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. Москва, 1980. 202 с.
13. Мозолин В.П. Совершенствование законодательства об обслуживании граждан в СССР. Правовое регулирование отношений в сфере обслуживания граждан / редкол.: А.Ю. Кабалкин, В.П. Мозолин, А.А. Рубанов, В.Р. Скрипко, М.Я. Шиминова. Москва, 1983. 172 с.
14. Кабалкин А.Ю., Мозолин В.П. Охрана прав граждан-потребителей. Советское государство и право. 1983. № 4. С. 37–45.
15. Егоров Н.Д. Гражданско-правовое регулирование общественных отношений: единство и дифференциация. Ленинград: Изд-во Ленинград. гос. ун-та, 1988. 176 с.

УДК 342.72/.73

ПРАВО ЛЮДЕЙ НА НЕДОТОРКАНИСТЬ ОСОБИСТОСТІ, ПОМЕШКАННЯ, ОСОБИСТИХ ПАПЕРІВ І МАЙНА: IV ПОПРАВКА БІЛЛЮ ПРО ПРАВА США

THE RIGHT OF PEOPLE ON PERSONAL INVIOLEABILITY, HOUSING, PAPERS AND PROPERTY: IV AMENDMENT OF THE BILL OF RIGHTS US

Толкач А.М.,

старший викладач кафедри теорії та історії
держави і права, конституційного права

Чернігівського національного технологічного університету

У статті розглянуто зміст та історію прийняття IV поправки до Конституції США на основі судової практики. Проаналізовано зміст понять «достатня підстава» й «судовий ордер» у ракурсі IV поправки. Визначено місце IV поправки до Конституції США стосовно захисту прав на недоторканність особистості, помешкання.

Ключові слова: Білль про права, IV поправка, недоторканність особи, «прайвесі», «достатня підстава», обшук, судовий ордер.

В статье рассмотрены содержание и история принятия IV поправки к Конституции США на основе судебной практики. Проанализировано содержание понятий «достаточное основание» и «судебный ордер» в ракурсе IV поправки. Определено место IV поправки в Конституции США относительно защиты прав на неприкосновенность личности, жилища.

Ключевые слова: Билль о правах, IV поправка, неприкосновенность личности, «прайвесі», «достаточное основание», обыск, судебный ордер.

The article deals with history of adoption and content of the IV Amendment to the US Constitution based on the precedent. The content of the concepts "probable cause", and "court warrant" in the framework of IV amendment is analyzed. The role of the IV Amendment to the Constitution of the US regarding the protection of the rights to the inviolability of an individual and housing is determined.

Key words: Bill of Rights, Fourth amendment, inviolability, privacy, "probable cause", search, court warrant.

Постановка проблеми. Сьогодні в багатьох країнах світу, у тому числі й в Україні, актуальною є проблема щодо обмеження прав і свобод людини з боку інститутів державної влади. Занепокоєння правозахисної спільноти викликають непоодинокі факти порушень прав і свобод людини не стільки з боку інших осіб, скільки з боку держави.

Стан дослідження. Забезпеченню прав людей на недоторканність особистості, помешкання, особистих паперів і майна, удосконаленню діяльності правоохоронних органів приділяла увагу низка науковців, зокрема В.В. Зінченко, О.В. Левченко, А.В. Самотуга, Ю.І. Стецовський, Н.В. Пильгун та інші.

Метою статті є дослідити цілі й історію прийняття IV поправки до Конституції США, проблеми, що постають у її тлумаченні, керуючись судовою практикою.

Виклад основного матеріалу. Конституція США проголошує, що житло людини та її особистість мають бути захищені від безпідставних обшуків і виймок. Ця правова норма закріплена в IV поправці до Конституції США й звучить так: «Право людей на недоторканність особистості, помешкання, особистих паперів і майна не можна порушувати безпідставними обшуками й арештами; ордер на обшук та арешт має видаватися лише на достатній підставі, засвідченій присягою або урочистою обіцянкою, і

має докладно вказувати місце обшуку, осіб і речі, які підлягають арешту» [1].

IV поправка прийнята 15 грудня 1791 р. як частина Біллу про права і складається з двох частин. Перша частина в суто декларативній формі проголошує «право народу» на недоторканність особи, житла, майна, особистих паперів і документів; необґрунтованими арештами й обшуками порушувати це право забороняються. Друга ж частина поправки є спробою сформулювати практичні гарантії цього конституційного права. Суто семантичний аналіз поправки дає змогу припустити, що автори Білля про права, природно, допускали можливість «обґрунтованих», тобто правомірних, обшуків та арештів [2, с. 67].

Обшук або арешт правомірний, коли на його вчинення виданий ордер; у свою чергу, правомірність ордера ставиться в залежність від «достатньої підстави», наявність якої необхідна для видачі ордера й має бути підтверджена присягою або урочистою заявою; ордер на обшук правомірний також тільки в тому випадку, коли він містить докладний опис місця обшуку, а ордер на арешт громадянина або вилучення предметів, пов'язаних із злочином, – докладний опис особи, предмета арешту або предметів, що підлягають вилученню [3, с. 262].

Поправка не вказує, на кому лежить відповідальність за видачу ордерів, хто визначає «достатність підстав» для видачі ордера, хто виконує ордери, наскільки детально повинні складатися описи місць обшуку, а також ступінь абсолютності встановлених нею правил, чи можуть бути з них винятки.

Інакше кажучи, IV поправка не встановила твердих критеріїв обґрунтованості арештів та обшуків. Конкретизація невизначених формулювань залишена на розсуд законодавця й судової влади. Тому впродовж усієї історії США фактичний нормативний зміст розпоряджень IV поправки постійно змінювався, а реальне значення гарантій недоторканності особи й житла багато в чому визначалося практичною діяльністю «виконавців закону» – поліцією, відомствами державного звинувачення, слідчо-розшуковими органами й іншими правозастосовувальними установами [4, с. 67].

Як і багато інших інститутів законодавства США, IV поправка ґрунтувалася на елементах англійської правової доктрини, зокрема на прецеденті, встановленому відомим англійським юристом Едвардом Коуком у 1604 році. Е. Коук указав: «Будинок кожної людини – це її фортеця, а також її захист проти насильства щодо неї» [5].

Прецедентом встановлено, що король не має повноважень входити до будинку своїх підданих, проте агенти уряду за певних обставин можуть проводити обшуки й затримання, для чого повинні отримати законний ордер.

У 1760-х роках почастішали випадки судових рішень проти офіцерів, які без дозволу входили в будинки підданих Британської Імперії. Зокрема, суди вказували на те, що ордер на обшук не є дійсним, якщо в ньому не вказано причини його видачі, а також якщо ним дозволяється вилучати предмети, що не мають стосунку до злочинної діяльності (наприклад, незаконним був визнаний ордер, який передбачав «вилучити всі папери, знайдені в будинку підозрюваного») [6].

У 1756 році в колонії Массачусетс прийнятий закон, що забороняє використання «загальних ордерів на обшук». Із середини січня 1761 року група торгівців, яку очолив юрист Джеймс Оттіс-молодший, звернулася до суду з вимогою визнати незаконність необмежених обшуків. Незважаючи на його блискучий виступ перед судом, де він описав численні зловживання з боку офіцерів Британської корони, суд відхилив усі позовні вимоги.

Закон, однак, так і не набрав чинності, так як губернатор відмовився підписати його, посилавшись на те, що він суперечить англійському законодавству.

Частина закону, проте, стала основою для майбутньої IV поправки: «Ордери, в яких офіцерові дається право обшукати якесь місце без наявності достатніх доказів того, що має місце злочин, а також дається право затримувати неназваних прямо осіб або вилучати не описане прямо майно, грубо порушують права народу й не можуть більше видаватися».

Пізніше Джеймс Оттіс був обраний до законодавчих зборів штату і став автором законодавства, спрямованого на врегулювання питання обшуків і виїмок.

У 1780 році Джон Адамс включив аналогічне положення в Конституцію Массачусетса. До 1784 року ще вісім штатів прийняли аналогічні положення.

Автори Білля про права в IV поправці мали на меті утвердити в новій державі принцип недоторканності особи й житла. Норма IV поправки, як і інших поправок, що стосуються процесуальних гарантій правосуддя і прав особи, була продуктом історичного досвіду американців, приватновласницьких, індивідуалістичних уявлень про взаємини особи й держави. Крім того, IV поправка разом з іншими положеннями Конституції була втіленням ідеї про недоторканність приватної власності. Принцип неприпустимості посягання на власність, виражений, зокрема, у забороні «порушувати володіння» (trespass) без згоди власника або без законної підстави, є одним із догматів загального права. Ідея всесвітньої правової охорони приватних інтересів як основа IV поправки розвинена Верховним Судом США в низці його принципово важливих рішень. Поступово в практиці Верховного Суду США вироблялася концепція, згідно з якою IV поправка надає конституційну охорону не тільки й навіть не стільки приватної власності (її недоторканність гарантує достатня кількість інших конституційних норм), скільки приватного життя громадян, свободи людини від непомірного й неправомірного втручання держави в усі ті сфери її приватного життя, які об'єднуються в американській юриспруденції поняттям «прайвесі» (privacy). Власне, розвиток концепції права на «прайвесі» не суперечить ідеї охорони приватних інтересів IV поправкою, оскільки ці інтереси є органічною частиною «прайвесі» [4, с. 66].

З огляду на прецедентний характер правової системи США, в американському праві існує система стандартів переконання. Один із них – «слухна причина» або «достатня підстава» («probable cause»), яка має безпосередній стосунок до IV поправки. На нашу думку, переклад «достатня підстава» є більш точним у юридичній термінології.

Цей стандарт впливає з IV поправки до Конституції США, згідно з якою право на недоторканність особи, помешкання, особистих паперів і майна не має порушуватися безпідставними обшуками й арештами; ордер на обшук та арешт має видаватися лише зі слухних причин, засвідчених присягою або підтвердженням. «Достатня підстава» передбачає наявність підстав, достатніх, щоб розумна людина дійшла висновку, що певні факти, імовірно, мали місце, зокрема те, що особою вчинено злочин або що докази злочину перебувають у певному місці чи в певній особі. Цей стандарт застосовується під час вирішення питань про надання ордерів на арешт та обшук [7].

Якщо суддя впевнений, що є «достатня підстава» запідозрити порушення закону, правоохоронцям видають судовий ордер – письмовий документ із дозволом на обшук або арешт.

Отже, IV поправка забороняє працівникам правоохоронних органів здійснювати обшуки та арешти громадян у їхніх помешканнях без достатньої підстави, тобто без доказів того, що підозрюваний громадянин дійсно порушив закон [8, с. 97].

Автори поправки вирішили не надавати самим поліцейським органам право визначати, що є достатньою підставою для обшуку чи арешту. Поліція повинна оголосити мотиви для обшуку чи арешту судді, який видає поліції ордер.

Однак за певних умов IV поправка допускає проведення обшуків чи арештів без ордеру. Водночас поправка захищає особисті права людини, обмежуючи повноваження судді під час видачі ордерів вимогою того, щоб в ордері містився «детальний опис місця, що підлягає обшуку, осіб і предметів, що підлягають арешту». Суддя не може дозволяти в ордері правоохоронним органам здійснювати обшуки скрізь, де вони вважають за потрібне [9, с. 57].

У 60-ті роки минулого століття в США відбулася так звана революція в кримінальному процесі під керівництвом Е. Уоррена, який на той час очолював Верховний Суд США. Верховний Суд під його головуванням узяв курс на те, щоб розповсюдити федеральні гарантії правосуддя і прав обвинуваченого на судочинство у штатах. У ході перетворень Верховний Суд США прийняв важливе та принципове рішення: встановив заборону на використання в судовому процесі доказів, отриманих у ході незаконного обшуку (Mapp v. Ohio 367. U.S. 206 1961) [10, с. 76].

Розглянемо сутність справи «Мепп проти штату Огайо» детальніше.

Поліція оглядала будинок Долрі Мепп і виявила, що жінка колекціонує пікантні порнографічні матеріали, на основі цього вона була засуджена. Верховний суд штату Огайо розглянув справу й дійшов висновку, що навіть якщо обшук був зроблений без дозволу, він може бути використаний на державному суді. Д. Мепп подала апеляцію. Верховний Суд США виніс рішення на її користь і скасував її засудження. Доказ, добутий поліцією незаконно, а було встановлено, що це був нелегальний обшук приватного будинку й поліцейський не попередив Д. Мепп, що проводить обшук, не може бути використаний проти обвинуваченого в суді [11, с. 37].

У справі «Мепп проти штату Огайо» суддя Л. Кларк, виражаючи думку більшості суддів Верховного Суду США, заявив: «Федеральні суди протягом майже півстоліття діяли відповідно до рішення про виключення доказів; ... однак не було висловлено припущень, що у зв'язку з цим дії ФБР виявилися неефективними або що внаслідок цього було підірвано відправлення правосуддя в кримінальних справах у федеральних органах» [12, с. 429].

У рішенні суд зобов'язав державу виключати докази, отримані з порушенням правил IV поправки. Суд заявив, що будь-які докази, отримані внаслідок обшуків і виїмок, які порушують Конституцію, не є прийнятними в державних судах.

Треба звернути увагу на те, що існувала велика кількість тлумачень IV поправки. У 1928 році Верховний Суд вирішив, що встановлення підслуховуючої апаратури не суперечить їй, якщо при цьому не відбувається фізичного вторгнення сторонніх у житлове приміщення; а в 1967 році новою постановою заборонено несанкціоноване підслуховування. Це пов'язано зі справою «Кац проти Сполучених Штатів». Сутність справи полягала в тому, що суд установив, що підслуховування агентом ФБР телефонних переговорів, які вів Кац із публічної телефонної будки, є порушенням його права на таємницю приватного життя [13].

На твердження Каца, що телефонна будка є «конституційно захищеним місцем», суд зазначив, що «IV поправка до Конституції захищає людину, а не місце». Проте суд зазначив, «коли особа свідомо оприлюднює вдома або в офісі інформацію, то вона не підлягає захисту відповідно до IV поправки. Але коли вона прагне зробити її приватною, навіть у публічному місці, то така інформація повинна бути конституційно захищена» [14, с. 596].

Суд установив, що розмови Каца були приватними, а їх прослуховування було «обшуком», тому для прослуховування телефонних розмов Каца слідчий ФБР

повинен був мати ордер. Оскільки останнього не було видано, то «обшук», проведений стосовно Каца, був «необґрунтованим» і суперечить IV поправці до Конституції [15, с. 134].

У зв'язку з тим, що в США дуже часто той або інший факт підслуховування телефонних розмов викликав скандал, влада намагається відмежуватися від своєї причетності до порушення права на приватне життя, видаючи такі факти за «окремі ексцеси» надмірно старанних поліцейських чиновників. У 1967 році президент Л. Джонсон представив Конгресові законопроект, який передбачав заборону будь-якого підслуховування, за винятком підслуховування працівниками федеральних правозастосовних органів з дозволу президента у справах, пов'язаних із національною безпекою. За змістом законопроекту, результати підслуховування не можна використовувати в суді як докази, крім випадків, коли хоча б один із учасників переговорів дав згоду на підслуховування [12, с. 401–402].

У 1968 році Конгрес усе ж таки прийняв закон, яким було не стільки заборонено підслуховування, скільки легалізовано таємне стеження за особами за допомогою електронного спостереження. За цим законом, здійснювати підслуховування американська поліція може з дозволу суду. Щоб отримати такий дозвіл (ордер), у клопотанні необхідно зазначити, у зв'язку з яким злочиним, що готується, вчинено або вчинюється, передбачається здійснювати підслуховування, назвати особу, переговори якої передбачається підслухувати, навести аргументи, що підтверджують необхідність підслуховування. Ордер на підслуховування має містити відомості про вид і місцезнаходження засобу зв'язку, як правило, він видається на термін не більше ніж 30 діб [9, с. 58].

Суддя, що видав ордер, вправі вимагати звіт про порядок проведення й результати підслуховування. Підслуховування, здійснене поліцією, суди зобов'язані оцінювати насамперед із позицій IV Поправки до Конституції США щодо ордеру на обшук, який не повинен мати характер «загального ордеру», тобто не можна дозволяти здійснювати обшук з метою вилучити все, що знайдеться, й використовувати надалі як докази в розслідуваній або якій-небудь іншій справі [9, с. 58].

Висновки. Отже, розглянувши судові рішення стосовно дотримання поліцією США особистих прав і свобод людини, можна констатувати, що в США прецедент зовсім не створює правової норми на порожньому місці, а є досить довільним тлумаченням (конкретизацією) певної норми права.

Щодо IV поправки до Конституції США, то ми можемо резюмувати таке:

- право на недоторканність житла – це право, яке гарантує захист від втручання у володіння особи, забороняє безпідставне втручання в особисте життя людини шляхом незаконних посягань на недоторканність житла та іншого володіння людини;
- право на недоторканність житла є одним із найголовніших особистих прав;
- кожна особа може звернутися до суду за захистом своїх прав і свобод;
- IV поправка обмежує повноваження правоохоронців входити в домівки громадян і чинити обшук або затримувати та обшукувати когось без достатньої підстави;
- під час застосування IV поправки обов'язково враховуються такі критерії, як ордер на обшук і «достатня підстава»;
- натепер, як показує судова практика, Верховний Суд США тлумачить названу поправку в ширшому розумінні й поширює її застосування на запис телефонних розмов, підслухування та інші різновиди стеження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Билль о правах. URL: <http://www.grinchevskiy.ru/17-18/bill-o-pravah.php>.
2. Bruggen W. Menschenwarde, Menschenrechte, Grundrechte. Baden-Baden: Nomos, 1997. 389 s.
3. Зінченко В.В. Роль моделі гарантії громадянських прав у державному управлінні США для формування нормативістики міжнародної системи прав людини. Право та управління. 2012. № 1. С. 259–269.
4. Зінченко В.В. «Право народу» в конституційному законодавстві та його міжнародне значення для системи прав людини і демократії. Європейські студії і право. 2014. № 1. С. 54–70. URL: <http://jmce.ukma.edu.ua/>.
5. Coke's Rep. 91a, 77 Eng. Rep. 194 (K.B. 1604): The house of every one is to him as his castle and fortress, as well for his defence against injury and violence as for his repose.
6. Entick v Carrington, 2 Wils. K. B. 275, 291; 95 Eng. Rep. 807, 817 (K. B. 1765).
7. Probable Cause. Cornell University Law School. URL: https://www.law.cornell.edu/wex/probable_cause.
8. Falcone David N. Dictionary of American Criminal Justice, Criminology, and Criminal Law. Upper Saddle River, NJ., 2005. 304 p.
9. Самотуга А.В. Правові підстави обмеження поліцією США особистих прав і свобод людини: судові прецеденти. Право і суспільство. 2011. № 3. С. 53–59.
10. Левченко О.В. Современное доказательственное право зарубежных стран. Вестник ОГУ. 2009. № 3. С. 71–77.
11. Mapp v. Ohio. 367 U.S. 643 (1961). Myron Moskovits. Cases & Problems in Criminal Procedure: The Police. 2-nd ed. NY., 1998.
12. Стецовский Ю.И. Право на свободу и личную неприкосновенность: Нормы и действительность / отв. ред. С.А. Пашин. Москва, 2000. 720 с.
13. Katz v. United States = [Справа «Кац проти Сполучених Штатів»]: 389. U.S. 347 (1967): Argued October 17, 1967; Decided December 18, 1967. Justia: Legal Resources / U.S. Supreme Court. URL: <https://supreme.justia.com/>.
14. American Constitutional Law, Essays and Cases. Otis H. Stephens, jr., John M.Schcb, 11. Harcourt Bracc Jovanovich, Publishers. 1988. 960 p.
15. Пильгун Н. Конституційні основи кримінального судочинства США. Право України. 2005. № 12. С. 133–137.

УДК 348.8

ПРАВО НА БЕЗОПЛАТНУ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРИНЦИПУ ДОСТУПНОСТІ ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

THE RIGHT TO FREE LEGAL AID AS AN ELEMENT OF THE PRINCIPLE OF THE AVAILABILITY OF JUSTICE IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION PROCESSES

Хаустова М.Г.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії держави і права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Шевцов А.А.

студент
Інституту підготовки кадрів для органів Служби безпеки України
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

У статті вказується, що забезпечення права на судовий захист і гарантування права на правову допомогу як його елемент є невід'ємною та необхідною умовою, без якої жодна держава не може вважатися правовою й демократичною. Визначено, що на шляху до реалізації завдань, поставлених у ході судово-правової реформи, щодо вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів важливим кроком стало прийняття Закону України «Про безоплатну правову допомогу».

Ключові слова: правова допомога, доступність правосуддя, належне правосуддя, право на судовий захист.

В статье указывается, что обеспечение права на судебную защиту и гарантирование права на правовую помощь как его элемент является неотъемлемым и необходимым условием, без которого ни одно государство не может считаться правовым и демократичным. Определено, что на пути к реализации задач, поставленных в ходе судебного-правовой реформы, по усовершенствованию судопроизводства для утверждения справедливого суда в Украине в соответствии с европейскими стандартами важнейшим шагом стало принятие Закона Украины «Про бесплатную правовую помощь».

Ключевые слова: правовая помощь, доступность правосудия, право на судебную защиту, бесплатная первичная правовая помощь, бесплатная вторичная правовая помощь.

The article analyzes that ensuring the right to judicial protection and guaranteeing the right to legal assistance as an element of it is an integral and necessary condition without which no state can be considered legal and democratic. It is determined that the adoption of the Law of Ukraine "On Free Legal Aid" became an important step towards the realization of the tasks set in the course of judicial reform in relation to the improvement of the judiciary in order to establish a fair court in Ukraine in accordance with European standards.

Key words: legal aid, access to justice, proper justice, right to judicial protection.

Постановка проблеми. Становлення України як незалежної та правової держави вимагає від неї якісних змін і демократичних перетворень, які передусім будуть спрямовані на забезпечення прав і свобод людини. Одним із найбільш важливих завдань, що постають на цьому шляху, є створен-

ня ефективної системи захисту суб'єктивних прав людини та громадянина. Саме тому набувають актуальності дослідження сутності самих суб'єктивних прав, механізмів їх захисту.

Водночас Україна залишається серед лідерів за кількістю звернень проти неї до Європейського суду з прав